SLAPERDIJKEN IN GRONINGEN

Oude dijken in de branding

Ben Westerink

● *Oude dijken die hun slaperfunktie hebben verloren verdwijnen dikwijls geruisloos uit het landschap. Nu de zeedijk op deltahoogte is gebracht zijn op slag alle slaperdijken overbodig geworden. Ze worden niet meer geschouwd. Om het afgraven van deze dijken te beperken bracht de provincie Groningen onlangs de nota 'Oude Groninger dijken' uit. Een kleurrijke brochure met een samenvatting van de nota werd aan belanghebbenden toegezonden. We lezen: 'De provincie zal regelmatig controleren op illegale ontgrondingen, met name vanuit het veld. Dergelijke overtredingen zullen hard worden aangepakt'. Voornemens die bepaald hoopvol klinken voor de oude dijken.*

Groningen wordt al eeuwenlang bedijkt. Zonder de zeedijken zouden grote delen van de provincie periodiek overstromen. Tot diep landinwaarts, vooral in de ingeklonken veengebieden, zou het zeewater forse brakwatermeren vormen. Het Schildmeer zou zich spontaan met het Hoeksmeer verbinden (de meren van Beukema zijn in enkele uren te maken) en geheel in overeenstemming met het Natuurbeleidsplan zou spontaan natuurontwikkeling op gang komen met veel brakwatersoorten en waterwild. Toch worden de zeedijken goed onderhouden, want voor het in stand houden van de zeewering is al eeuwenlang een breed maatschappelijk draagvlak voorhanden. Anders is het draagvlak als het gaat om het behoud van oude dijken.

Geen slaperdijken meer

Wanneer dijken hun zeewerende funktie verloren kregen ze traditiegetrouw een funktie als slaperdijk. Tot voor kort kende Groningen liefst 26 van deze slaperdijken. Ze werden door het waterschap Ommerlanderzeedijk geschouwd en onderhouden. De gemetselde openingen in de dijk (het diekgat of 'coupure') konden in tijden van watersnood door vloedbalken worden afgesloten. In keurige houten huisjes werden de benodigde balken bewaard. Nu de zeedijk is verzwaard en op deltahoogte gebracht, heeft het waterschap alle slaperdijken buiten de dijkenverordening geplaatst. Daardoor hebben alle dijken die achter de zeedijk liggen hun oorspronkelijke funktie definitief verloren.

Opnieuw in de branding

Als oude dijken naast de zeewerende funktie ook hun slaperfunktie verliezen wacht hun opnieuw de branding. Dit keer is het niet de razende stormvloed maar het zijn de schop, de ploeg of de dragline die de dijk volledig kunnen vernielen. Stukje bij beetje. Soms met een ontgrondingsvergunning. Dikwijls zonder. Als voorbeeld noemen we het Reitdiep. De oostelijke dijk van het Reitdiep werd in 1870 slaperdijk. Tot de afsluiting van de Lauwerszee werd deze dijk geschouwd. Daardoor is dit deel van de dijk goed intakt gebleven, veel beter dan de westelijke dijk die soms over honderden meters volledig is verdwenen. Vooral in de akkerbouwgebieden zijn veel dijken opgeruimd. Soms wordt een deel van de dijk in akkerland opgenomen en jaarlijks geploegd. Binnen een paar jaar is zo'n dijkfragment dan vrijwel verdwenen (zie foto). In de Ruigezandsterpolder - ooit een wirwar van dijklijnen - is vrijwel geen oude dijk

Ben Westerink

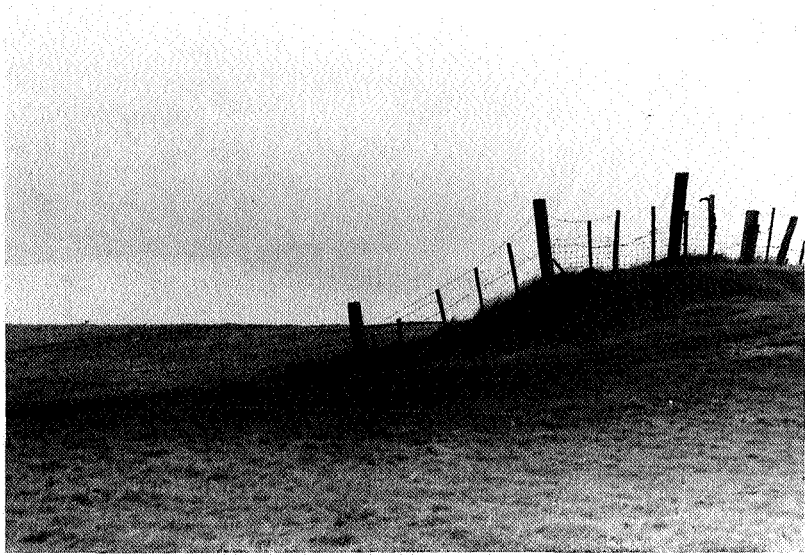

Van de eens zo fiere Reitdiepdijk is hier weinig meer over. Alleen onder het hekwerk is het profiel nog intakt

Ben Westerink

* Noorderbreedte 93-18 *

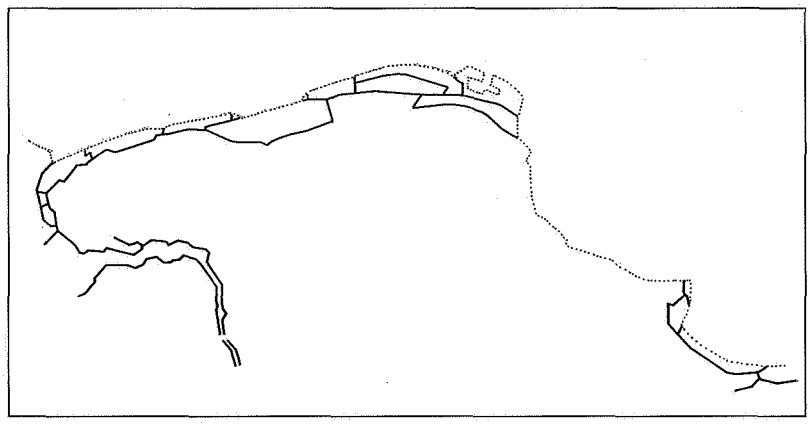

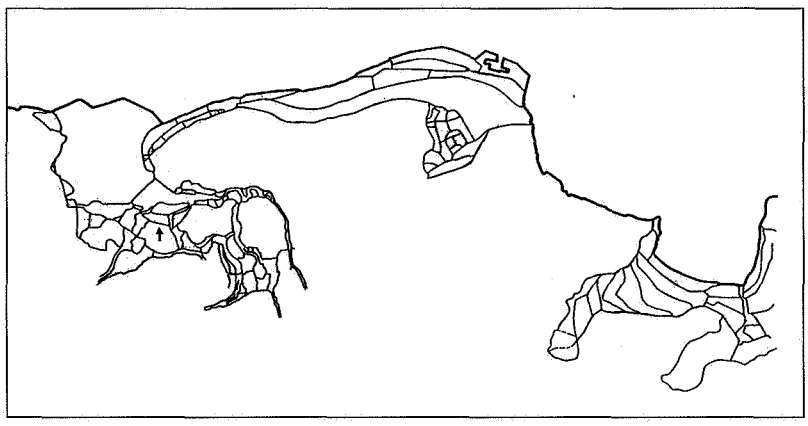

Fig 1. Dijklijnen die volgens de nota beschermd zijn. De zeedijk is als stippellijn weergegeven.

Fig 2. De belangrijkste bedijkingspatronen in Groningen (bron: Bureau Bügel)

meer over. In de Dollard vormden de dijken een waaier die zich langzaam in oostelijke richting verplaatste. Hier is nog slechts één generatie oude dijk gespaard gebleven. Van de slaperdijken die op de topografische kaart van 1910 werden aangegeven is inmiddels 40% verdwenen.
Het verdwijnen van oude dijken moet als een groot verlies worden beschouwd. Dijken zijn monumenten in het landschap. Oude dijken vertellen het verhaal van het ontstaan van de streek, van het gevecht met de zee. Doordat ze zich in open gebieden bevinden hebben dijken grote landschappelijke waarde. De ooster- en westerburen van de Groningers zijn overigens minder rigoureus omgesprongen met hun oude dijken. De Friese Slachtedijk is een mooi voorbeeld van een goed onderhouden en landschappelijk zeer fraaie eeuwenoude dijklijn. Ook in het kleilandschap van Ostfriesland treffen we tot diep in het binnenland markante oude dijken aan. De bedijkingsgeschiedenis van de Dollard is hier nog goed te volgen.

Oosterwaarddijk met stenen boogbruggetje. De dijk loopt van Kommerzijl naar Munnekezijl. Een groot deel van de dijk mag opgeruimd worden.

Nota Oude Groninger Dijken

Om de voormalige slaperdijken in bescherming te nemen heeft de provincie onlangs de nota Oude Groninger Dijken Deel II uitgebracht. Deel I dateerde uit 1985. De nota II is wat minder 'dijkvriendelijk' dan nota I. Als provinciale regel geldt dat er achter de zeedijk slechts één oude dijk mag resteren. Daarom mag de Middeldijk nabij Hornhuizen worden opgeruimd. In fig 1 zijn de te behouden dijken weergegeven. Opvallend is hoe bescheiden het aantal is, vooral als men het vergelijkt met de dijken die hier ooit hebben gelegen (fig 2). Het positieve element van de nota is dat tenminste 167 km dijk definitief wordt beschermd. Ook de handhaving krijgt de nodige aandacht. Men zal de dijken regelmatig schouwen, al of niet in kombinatie met milieuvluchten van de politie.

Waardevolle restanten

Volgens de provinciale nota mogen diverse 'restanten' worden opgeruimd. Het aantal is helaas groter dan in de Nota 1 werd genoemd. Men konformeert zich daarbij aan de nu bestaande situatie. Sommige dijken zijn zozeer beschadigd dat de restanten niet meer als 'waardevol' worden beschouwd. Dit is een kwestie van interpretatie. De meeste historische monumenten zijn trouwens niet kompleet; een half monument blijft een monument. Een voorbeeld van zo'n opgegeven dijk is de Oosterwaarddijk die Munnekezijl met Kommerzijl verbindt (aangegeven met een pijl in fig 2). Deze markante dijk, die uit 1425 dateert, was tot 1660 de zeedijk. De helft van de dijk is reeds verdwenen. Landbouwkundig ligt het reliëf niet in de weg: de dijk loopt immers parallel met de weg. De dijk kan gezien worden als een voortzetting van de zuidelijke Reitdiepdijk en vormt tevens de schakel met de oude Friese dijken. Het is jammer dat dijkrestanten niet met elkaar worden verbonden want herstel van de dijk behoort tot de mogelijkheden. Als er nu geen geld voor is dan wellicht in een komende generatie. Een groot deel van de bevolking voelt een duidelijke band met de oude dijk. De dijk is fraai beschreven in het boekje 'Aan de zee ontrukt' van Luut van 't Sielje. Een bewonerscomité ontfermde zich zeer recent over een uniek stenen

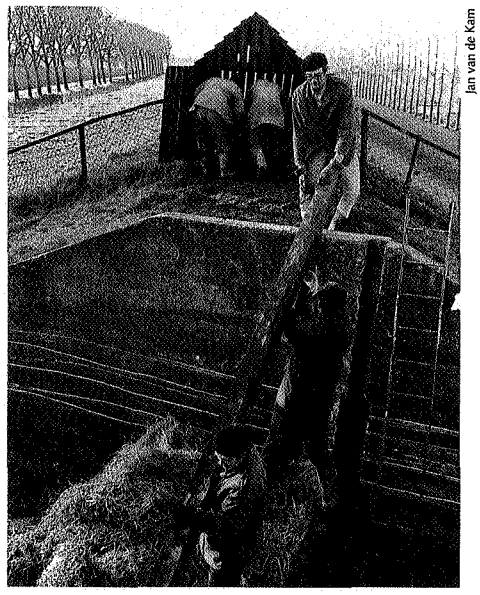

Jan van de Kam

boogbruggetje, dat een duidelijke relatie met de dijk heeft (zie foto). Hier is een fraai stukje Groninger landschap te rekonstrueren. Daarbij moet men bedenken dat in de aangrenzende Ruigezandsterpolders praktisch alle dijken recent zijn opgeruimd.

Planologische bescherming

De planologische bescherming van dijken kan het best worden geregeld in de Bestemmingsplannen buitengebied. Het Bestemmingsplan kan een betere juridische bescherming bieden dan een provinciale nota. Gemeenten hebben hierbij een eigen verantwoordelijkheid. Het reliëf kan als dijk of dijkvlak worden bestemd. Maar ook dat garandeert nog geen absolute bescherming. Een dijk kan in akkerland worden opgenomen en vervolgens jaarlijks worden weggeploegd. Een coupure kan worden 'uitgelubberd'. In de voorschriften moet worden opgenomen dat het profiel van de dijk niet gewijzigd mag worden en dat de dijk grasland moet blijven. Volgens Lucie van Gelderbloem - werkzaam bij de Milieufederatie Groningen - is dat lang niet in alle gevallen goed gebeurd. Maar ook in de handen van planologen zijn dijken niet altijd veilig. Neem de oude dijk bij Termunterzijl. In deze dijk (te handhaven volgens de nota) zal een pseudo-coupure worden aangebracht. Tussen de zeedijk en de oude dijk zal een bos worden geplant. De coupure dient - aldus de landschapsarchitekt - als opening van een 'zichtlijn' door het bos. Je moet wel even slikken als je zoiets hoort. Als dit soort visies de overhand krijgen wordt het Nederlandse landschap wel erg eenvormig.

Overigens bezit Groningen veel meer oude dijken dan in de nota zijn beschouwd. De bedijkingsgeschiedenis in deze provincie begint al rond 1100. Veel van deze dijken zijn gelukkig in wegen vastgelegd. De oudste dijk van Groningen (en wellicht van Nederland) is vermoedelijk de Wolddijk. Deze dijk wordt rond 1100 gedateerd. Het westelijk deel is fraai intakt inklusief een markant wiel; maar aan het oostelijk deel is deze eeuw erg veel gerommeld. Ook deze stokoude dijken verdienen - voor zover ze niet in het wegenpatroon zijn opgenomen - een plaatsje in de Bestemmingsplannen buitengebied. Zoals de dijken langs de Westerwoldse A.

Oude dijken kosten geld

Dijken hebben doorgaans een agrarische (neven)-funktie. De talloze schape- en koeiepaadjes herinneren hieraan. Indien de dijken landbouwkundige hinder veroorzaken derven de eigenaren (dikwijls boeren) inkomsten. Daarnaast kost het onderhoud van dijken dikwijls geld. Langs de Reitdiepdijken komen voor boeren gevaarlijke toestanden voor. Het zal duidelijk zijn dat aan de huidige eigenaren de helpende hand zal moeten worden geboden. Financiële vergoedingen zullen het maatschappelijk draagvlak voor handhaving van oude dijken sterk vergroten. De Bergboerenregeling lijkt hier toepasselijk. Deze regeling is in het leven geroepen om het in stand houden van bijzondere landschapswaarden financieel te kompenseren.

Plaatselijk kan het reliëf immers zeer steil zijn. Dijken voldoen echter momenteel niet aan de kriteria die voor deze regeling zijn opgesteld. Dijken vertolken belangrijke ekologische waarden. Ze vormen natuurlijke wegen in het landschap die van grote betekenis zijn voor de verspreiding van planten en dieren. Veldgerst, kattedoorn, muizeoor, blauw walstro en smalbladige wikke zijn bijzondere planten die zich van nature goed thuis voelen op kleidijken. In het kader van het Natuurbeleidsplan zouden relatienota-hektares kunnen worden afgezonderd voor dijkbehoud. Dat zou een nuttige invulling zijn voor wat in het Natuurbeleidsplan de 'witte gebieden' worden genoemd. Indien dijken aan natuurbeherende instanties worden toegedeeld kunnen ze worden ontwikkeld tot bloemdijken. Wel dient men dan rekening te houden met relatief hoge beheerskosten.

Konklusies

- De Nota Groninger dijken biedt geen absolute bescherming aan de daarin genoemde slaperdijken.
- Niet alle oude dijken zijn in de Nota opgenomen.
- Het is noodzakelijk dat oude dijken goed omschreven in Bestemmingsplannen buitengebied worden opgenomen. Dit is niet altijd gebeurd.
- Het opruimen van sommige restanten is diskutabel; rekonstruktie zou moeten worden overwogen.
- Een financiële vergoeding voor boeren die inkomsten derven is zeer gewenst. NB